

Nyelvi esszék

Válogatás

Szerkesztette: Balázs Géza — Minya Károly

Anyanyelvápolók Szövetsége – Inter Kft.
Budapest, 2016

Tartalom

Balázs Géza: Előesszé	7
I. RÉSZ. KORUNK NYELVI ESSZÉIBŐL	
Adamikné Jászó Anna: Hityimatyimókus	13
Adamikné Jászó Anna: Sárdobálás	15
Balázs Géza: A szeretet mozgat napot és csillagot	17
Büky László: Pittoreszk társaság	21
Czakó Gábor: A nyelvi látásról	25
Dóra Zoltán: Nyelvművelés régen és ma	31
Dóra Zoltán: Nyelvromlás vagy stílusváltás?	33
Fehér József: Kultúránk, magyarságunk bölénybőre	37
Fűzfa Balázs: Levél Döblingből Liszt Ferenc Őméltóságának	41
Gózon Ákos: Szerintem...	45
Grétsy László: Iszkiri	47
Hódi Éva: Gondolatok a nyelvek egyenjogúságáról	49
Holczer József: Banyatank	53
Juhász Judit: „A magyarság őrlélkei”	55
Kemény Gábor: Oltári csöndet!	59
Kiss Róbert Richard: Ki a magyar?	63
Korzenszky Richárd: Vallomás	67
Kováts Dániel: Beszédművelő körök a közjó szolgálatában	69
Magyari Sára: A <i>h</i> mostoha sorsáról	73

Magyari Sára: Rendelt idő	75
Minya Károly: Ellen-ö-zés és szaknyelvjárás	77
Nyíri Péter: Haza, anyanyelv, szeretet	81
Papp Andrea: Félpercesek	83
Péntek János: Mit ér a nyelv(ünk), ha magyar?	87
Pomogáts Béla: Lőrincze Lajos az Anyanyelvi Konferencia élén	93
Pomozi Péter: Nemek és nemtelenség	97
Pusztay János: Anyanyelvű étlap	99
Rácz János: Állatfajneveink	103
Szárász Miklós György: Nyelvelés	107
Veszelszki Ágnes: 7/24 online	111
Zimányi Árpád: Teleki József nyelvszemléletének mai tanulságai	117

II. RÉSZ. EGY PÁLYÁZAT LEGJOBB DARABJAI

Balog Lajos: Mindenki paska	123
Bincze Diana: Séta az anyanyelv körül	127
Mészáros András: Magyar zengő nyelvünk mint balatoni vendégátvitató	131
Pölcz Ádám : „Felettébb tiszta a Te beszéded...”	139
Sebő József: Zugolától a soundig. A Balaton-metafora színeváltozásai	145
Vasné Tóth Kornélia: Szöveg és kép diszkurzivitása az ex libriseken	153

Szöveg és kép diszkurzivitása az ex libriseken

Világunkat és identitásunkat nemcsak leképezik, hanem egyre inkább alakítják is a bennünket körülvevő képek. A képek egyre szélesebb körű elterjedése – a gondolkodás eredendő képisége miatt – megkönnyíti a megértést: az emberi gondolkodás eredendően nem szónyelvi formában, hanem a lelki képek közegében zajlik.

A vizuális kommunikáció, a vizuális jelek mint kódok, a képek segítségével történő üzenetváltás összefügg a vizuális literációval, azzal a képességgel, hogy a képekből, vizuális szimbólumokból jelentést olvassunk ki, vagy másképp kifejezve a képek segítségével jelentést hozunk létre. A vizuális literáció tehát képek olvasását jelenti, annak metaforikus, tág értelmezésében: a képi látás, a vizuális megértés, gondolkodás, alkotás, kommunikáció fogalmak, a megértő, eligazodó, tájékozódó látás mind a tárgykörébe tartoznak. A vizuális kommunikációt, nyelvet, a vizuális jeleket, azok interpretációját befolyásoló tényezők maga az ember, a tőle elválaszthatatlan társadalom, kultúra, ill. tér, idő, anyag, végül pedig a látvány egésze.

A művészi alkotások, ezen belül a grafika formái és művészeti értékei azáltal, hogy ablakot nyitnak a társadalom értékeire és ideáljaira, hozzájárulnak az identitásunkról, helyünkről és kulturális értékeinkről alkotott elképzeléseink formálásához. A képek azonosítása, interpretációja szorosan összefügg az adott mű funkciójával is; az egyes területeknek, műfajoknak megvannak a maguk specifikus ikonográfiai jellemzői, szabályai. A következőkben mindezt az *ex libris* tekintetében mutatom be.

Az *ex libris* vagy könyvjegy eredeti funkciójában a könyvhöz kötődött, a könyvet díszítette, a könyvművészettel együtt virágzott és újult meg. Jelentése is erre utal: könyvei közül való, könyveiből. Feladata a könyv tulajdonosának a jelölése volt. A szoros értelemben vett, könyvjegyként funkcionáló *ex libris*ek értelmezésében, funkciójában a 19–20. század fordulójától jelentős módosulás következett be, felszabadulva a könyvhöz kötöttségtől, kvázi *ex libris*szé lettek. E luxus *ex libris*ek már többnyire csak

a gyűjtők számára, és a tulajdonos grafikai gyűjteményének gyarapítása céljából készültek. A tulajdonosra való reflektálás azonban erre a típusra is jellemző maradt.

Irodalom és képzőművészet kapcsolatát tükrözi az *ex libris*, e kisméretű grafikai alkotás „grafikai epigramma”-ként való értelmezése: sűrítve jeleníti meg a mondanivalóját, egy-egy ötletre építő, emblémaszerű mű. A művészi munka értéke nem elsősorban a mérettől függ, kis területen is lehet művészileg nagyot alkotni, és az önkifejezés formáját és eszközeit függetleníteni lehet a méretektől. A kis méret tömör előadásmódra, kompozíciós fegyelemre, érzékeny vonalkultúrára kényszerít, és olyan grafikai erényeket hoz felszínre, amelyek tehetséges művész esetében egyéni kifejezőmódra vezetnek, a mikrokozmoszban is a makrokozmosz végtelen horizontját nyújtva.

Az *ex libris* mint kisgrafikai műfaj képzőművészetét a formai – és részben funkcióbeli – kötöttségek mellett befolyásolják az egyes stíluskorszakok trendjei, de e kisgrafikák a képzőművészet több ágában is fellelhető sztereotip motívumok mellett teljesen egyedi, új képi tartalmakat, szimbólumokat, ábrázolási sémákat is felmutatnak.

Az *ex libris*ekben megvalósuló narratív szerkesztés megfejtése a néző feladata, mely két irányból valósulhat meg: a grafikus, ill. a készítettől oldalról nézve. A könyvjegyek értelmezésének alapvető megközelítési lehetősége tehát az ikonográfiai-ikonológiai, mely a formakincset, és ezáltal a grafikai alkotást, a grafikus szándékát helyezi előtérbe, ill. a possessorkategória szerinti, mely a gyűjtők és megrendelők szerepét állítja középpontba. Természetesen a két szempont nem különíthető el élesen egymástól, sok átfedést mutat. E kettősség ábra és szöveg egymásra hatását, kölcsönösségét is magában foglalja, az *ex libris* műfaja a szöveg és a kép interreferenciális kölcsönhatásában értelmezhető.

Az *ex libris*ek ikonográfiáját, tipológiai elemzését befolyásoló tényezők közé tartozik, hogy az alkotás *egyedi tulajdonos* vagy *intézmény* számára készült-e (intézményi, ill. magán *ex libris*), összekapcsolódik-e valamely fontos eseménnyel, évfordulóval, megemlékezéssel stb. A formaelemek alapján három fő kategóriát különböztethetünk meg: *címeres* (heraldikus), *témás* (szimbólumos) és *egyszerű szöveges* (tipografikus) *ex libris*eket. A tematikus motívumok főbb típusai az ember-, állat-, növény-, táj-, könyv- és épületábrázolások, portrék, életképek. Gyakoriak a megrendelő foglalko-

zását egy-egy jellemző szimbólummal kifejező könyvjegyek, ill. az elvont eszméket, a közös kulturális örökség részévé lett mítoszokat megjelenítő allegorikus alkotások.

Szöveg és kép interreferenciális kölcsönhatása, a diszkurzivitás többféle módon valósul meg az ex libris műfajában. A könyvjegygyűjteményekben számos példát láthatunk az ex libris szót más latin kifejezéssel helyettesítő, illetve kiegészítő lapokra. Ezek utalhatnak a könyvgyűjtők könyvtárának gyűjteménytípusaira, a könyvjegygyűjtő sajátos érdeklődési körére, vagy gyűjteménye speciális egységeire. A grafikai gyűjteményre az *ex graphiceis*, a numizmatikaira az *ex numismaticis*, a bélyeggyűjtésre az *ex libris philatelicis*, az erotikusra az *ex eroticis*, a zeneire az *ex musicis*, *ex cotticis*, az étkezéssel kapcsolatosra az *ex libris gastronomicis*, a szőlős-boros témájúra az *ex vinis prosit*, a földrajzi vonatkozásúra az *ex libris geographicis* feliratú ex librisek utalnak. Konkrét földrajzi megjelölést tartalmaznak az *ex libris Tokajensibus*, *ex libris Szegediensis*, *ex libris Soproniensis* szövegű könyvjegyek – többségükben a helyre utaló ábrázolással. Az *ex Balatonicis* ugyanazt jelenti, mint a *balatoni könyve* felirat. Az *ex libris turisticis* szövegű ex libris túrázással kapcsolatos témát jelöl. Soó Rezső botanikaprofeszor *ex libris botanicis* lapja a tulajdonos botanikus voltára utal, és nemcsak szövegében. *Ex armoris* lap például Tóthpál István fegyvergyűjtő nevére készült. Az *ex libris ethnographicis* felirat megfeleltethető a *népies tárgyú* könyveiből, *néprajzi könyveiből* szövegezésű ex librisek témájának. A sort folytathatnánk még a *történelmi*, *zsidó*, *erdélyi*, *kelet-ázsiai*, *művészeti*, *vadász*, *dunántúli könyveiből*, *családtörténeti könyve*, *cserkész-könyvtárából* stb. feliratokkal. A *gyerekkori könyveiből* szövegezés a gyűjtő életkora alapján határolja le a gyűjteményegység egy szeletét. Nevető portré látható a *vidám könyveiből* feliratú ex librisen.

Szöveg és kép szerves összetartozása legnyilvánvalóbban a tulajdonos nevére utaló ábrájú, ún. *beszélő ex libris* esetében figyelhető meg. Ennek eredete a heraldikus ex librisekre, ill. azon túlmenően az ún. beszélő címerekre, névcímerekre vezethető vissza. Ezek esetén a tulajdonos neve szimbólumokkal jut kifejezésre. Európában az első ex libris a Hanns Iglér nevére készült fametszetes lap az 1470–1480-as évek tájáról. Hanns Knabensberg griesstädti káplán nevéből eredően szerette magát „Igel”-nek (’sün’) nevezni. Könyvjegyén ennek a névnek játékos ábrázolását találjuk: virágos mezőn egy sün látható, szájában egy virágos ágacskával. A humoros ábrázolás hangulatát az ex libris felirata hangsúlyozza: „Hanns Iglér, das dich

ein Igel küs” (‘hogya a süni csokolná meg’). Bártfa városi – korábban római katolikus plébániai – könyvtárának címeres fametszetű ex librise 1596 körülről maradt ránk, Gutgesell Dávid bártfai nyomdájából. Az ex librisen két vadember a város beszélő címerét tartja. A könyvjegy nyomdai szedett szöveggel van kombinálva, alul a város címerét magyarázó disztichonnal. A beszélő ex librisekre korunk könyvjegyei közt számos példát találunk, pl. a Hajós Pál nevére metszett ex libris hajó ábrájával, a Galambos Ferenc számára készült ex librisek sora galambbal.

Az ex librisek ikonográfiai és ikonológiai elemzése során az egyik legfontosabb feladat tehát az ábrák leírása és osztályozása, a motívumok helyes beazonosítása, a szimbolikus értékek feltárása, értelmezése. Az esztétikai élményt, az ex librisek hatásmechanizmusát az alkotó és a készítettő szándékán túl mindenkor befolyásolják a képi reprezentáció elemei, a technika, a kor. A jelentés és a megértés kapcsolatát elemezve kétféle látást különböztethetünk meg Richard Wollheim nyomán: a valamiként-látást, mely egy általánosabb, felületesebb szemléletet jelent, míg a benne-látás egy konkrétabb, mélyebb megértést sugall. Az ex librisek tanulmányozása során a cél eljutni a helyes értelmezés, a mélyebb megértés, a benne-látás szintjére, mely a szöveg és a kép kapcsolódása, diszkurzivitása által valósul meg. Mindez lehetőséget nyújt az ex librisekben megjelenített kollektív vagy személyes emlékezetbe vésődött képzetek feltérképezésére, vizuális műveltségünk szélesítésére.